

Investigation and Criticism of Augustine's Theodicy in Solving the Problem of Evil by the Principles of Shia Theology

Abdullah Hosseini Eskandian*
Ghorban-Ali Karimzadeh Gharamaleki**, Abbas Abbaszadeh ***

Abstract

The problem of evil has formed the basis of many questions of atheists since ancient times due to the challenges that atheists create about the Existence of God and His Absolute Attributes. Saint Augustine, who had an irreplaceable role in the history of Christian thought, tried in his theodicy to defend the belief in God and Christian teachings in approaching the issue of evil and suffering. Christian teachings such as original sin, fall of man, Divine Grace, etc., form the basis of Augustine's theodicy. In this article, the principles of Augustine's theodicy, the analysis of his theodicy and its criticism based on the approach of Shia theology are discussed with descriptive-analytical method. The lack of effect of original sin in acquiring good affairs and doing evil, incorrect explanation of the relation of evil with the material world, incorrect explanation of the cause of the realization of natural evil, etc., are the cases that, based on the theological principles of Shia, challenge Augustine's theodicy and reveal its deficiencies.

Keywords: Augustine's Theodicy, Theism, The Problem of Evil, Shia Theology, Divine Attributes.

---

* Ph.D. Student of Islamic Theology, Faculty of Islamic Theology and Sciences, Tabriz University, a.hosseini99@ms.tabrizu.ac.ir

** Associate Professor of Islamic Philosophy and Theology, Faculty of Islamic Theology and Sciences, Tabriz University, g.karimzadeh@tabrizu.ac.ir

*** Assistant Professor of Islamic Philosophy and Theology, Faculty of Islamic Theology and Sciences, Tabriz University, aabaszadeh@tabrizu.ac.ir

Date Received: 05/12/2023, Date of Acceptance: 22/01/2024

 Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

Investigation and Criticism of Augustine's Theodicy in Solving the Problem of Evil by the Principles of Shia Theology

Introduction

The historical aspect of the problem of evil and the questions that it creates about the Existence of God and His Absolute Attributes, caused theodices and defenses to be explained in Christian theology in order to defend the doctrine of theism. Such an issue has caused wide-ranging debates about it from the first centuries of AD to the present day. Saint Augustine (354-430 AD), who is one of the most prominent Christian thinkers and had a great influence on Christian theology, made a tremendous effort in his works to explain the problem of evil and provide solutions to justify it. What is clear from Augustine's thoughts and opinions about evil is that he considers evil in a negative sense, not a positive one, and considers evil to be the misuse of things and objects that are intrinsically good. In this article, an attempt is made to investigate and analyze Augustine's theodicy and finally criticize it based on the principles of Shia theology.

Methodology

In this article, with a descriptive-analytical method and a critical approach, an attempt is made to investigate and analyze Augustine's theodicy and criticize it based on Shia theological principles.

Findings

The problem of evil was an influential and important issue in Augustine's life and was the main cause of some of the evolutions that occurred in his life. Therefore, he has made major and comprehensive discussions about the problem of evil in his works. Augustine's theodicy is influenced by the principles that Augustine believed in and solved the problem of evil based on them. These principles are influenced by Christian beliefs, and Augustine explained and solved the problem of evil based on them. From Augustine's point of view, God did not create and does not create any evil, and it is man who causes evil by misusing and abusing his will. Augustine has stated solutions such as "achieving good through evil", "few evil and abundance of good", "necessity of the evil for the system of creation" and "evil is relative" to justify the problem of evil (Copleston, 2009, vol. 2: p.107). The theodicy of Augustine sees God's relationship with creatures and the universe in the form of impersonal relationships (Sefidkhosh and Moradi, 2015: p. 77). Therefore, man was

created as a part of a hierarchy of forms of existence that would be incomplete without Him, and man has absolute reliance on the Absolute Goodness of God and His Grace. According to the theodicy of Augustine, it is basically impossible to get rid of evil and obtain good affairs without the help of the Divine Will and the granting of grace from Him. Augustine considers evil to be non-existent and moral evil also comes from human will and action that abuses his will.

Discussion and Conclusion

The principle of defending the existence of God and His Absolute Attributes, defending the best system of creation, free will, fall of man, original sin and Divine Grace are among the principles based on which Saint Augustine explained and solved the problem of evil. Augustine believes in his theodicy that everything that is and exists is good and negation is evil because it does not benefit from existence. The theodicy of Augustine sees God's relationship with creatures and the universe in the form of impersonal relationships (Augustine, 2006: p.103). Augustine considers evil to be not essential and inherent, but an accident affair that lacks essence and substance and means the lack of perfection in an object. He believes that the minimal existence of evil is accepted and its negation is expressed by considering its minimal aspect (Augustine, 2012: p. 120). Augustine considers evil to be non-existent, which is why it does not deserve the existence of a cause; because the first and most important condition for the existence of an object is to have a cause (Brown, 2000: p.73). According to Augustine, any object or phenomenon that has stages of perfection and is useful is good, and if an object lacks stages of perfection, it cannot be called good anymore, but it is an evil that has no cause, and since it has no cause, it does not exist, and as a result, it is a non-existent affair. Augustine divides evil into moral and natural evil, and considers moral evil as human sin and natural evil as the punishment that a person must taste natural evil because of committing moral evil (De Paulo, 2006: p.34). Finally, it should be acknowledged that Augustine in his theodicy, despite the many efforts he had in solving the problem of evil, but this theodicy based on the approach of Shia theology faces criticisms such as “the lack of effect of original sin in committing moral evil”, “incorrect explanation of the relationship between evil and the material world”, “incorrect explanation of the agent of the realization of natural evil” and etc., which makes the acceptance and acceptability of his theodicy difficult.

References

Augustine, Aurelius (2006). *Confessions*, trans by Afsaneh Nejati, Second Edition, Tehran:

Payam-e Nour Publications.

Augustine, Aurelius (2012). *The City of God*, trans by Hossein Tofghi, Qom: University of Religions and Sects Publications, First Edition.

Brown, Peter (2000), *Augustine of Hippo: A Biography*, Second Edition, Berkeley: University of California Press.

Copleston, Frederick (2009). *History of Greek and Roman Philosophy*, trans by Seyyed Jalaluddin Mojtahedi, Sixth Edition, Tehran: Scientific and Cultural Publications.

De Paulo, Craig (2006), *The Influence of Augustine on Heidegger: The Emergence of an Augustinian Phenomenology*, First Edition, New York: Edwin Mellen Press.

Sefidkosh, Meysam, & Moradi, Ali (2015), "The Problematic Position of Free Will in Augustin Thought", *The Mirror of Knowledge*, Vol.15, No. 4.

بررسی و نقد تئودیه آگوستینی در حل مسئله شر بر اساس مبانی کلام شیعی

عبدالله حسینی اسکندیان*

قربانعلی کریمزاده قراملکی**، عباس عباسزاده***

چکیده

مسئله شر به سبب چالش‌های الحادی که در باره وجود خدا و اوصاف مطلق او می‌آفریند، از قدیم‌الایام اساس بسیاری از شبهات ملحدان را شکل می‌دهد. آگوستین قدیس که نقش بی‌بدیلی در حیات اندیشه مسیحی داشته، در تئودیه خود سعی نموده تا از خداباوری و عقاید مسیحی در رهیافت مسئله درد و رنج دفاع نماید. آموزه‌ها و عقاید مسیحی همچون گناه اولیه، هبوط، فیض الهی و... اساس تئودیه آگوستین را شکل می‌دهند. در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی به تبیین اصول تئودیه آگوستینی، تحلیل این تئودیه و نقد آن براساس کلام شیعی پرداخته می‌شود. عدم تأثیر گناه اولیه در اکتساب خیرات و انجام شرور، تبیین ناصحیح از رابطه شرور با عالم ماده، تبیین ناصحیح از عامل تحقق شرور طبیعی و... مواردی هستند که، بر اساس مبانی کلامی شیعه، تئودیه آگوستینی را به چالش کشانیده و نواقص آن را آشکار می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: تئودیه آگوستینی، خداباوری، مسئله شر، کلام شیعه، اوصاف الهی.

* دانشجوی دکتری کلام اسلامی، دانشگاه تبریز (نویسنده مسئول)، hosseinieskandianabdullah@gmail.com

** دانشیار گروه فلسفه و کلام، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، g.karimzadeh@tabrizu.ac.ir

*** استادیار گروه فلسفه و کلام، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، aabaszadeh@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۲

۱. مقدمه

صبغه تاریخی مسئله شر و شبهاتی که بر اساس آن در انکار وجود خدا و اوصاف مطلق او ایراد گشته، سبب گردیده تا در الهیات مسیحی به جهت دفاع از آموزه خداباوری تئودیسه‌ها و دفاعیه‌هایی تبیین و اقامه شود و چنین امری از همان سده‌های نخست میلادی تا دوران معاصر مباحث دامنه‌داری را در این باره موجب شده است.

آگوستین قدیس (۳۵۴-۴۳۰م) که از برجسته‌ترین اندیشمندان مسیحی است و تأثیر بسیاری بر الهیات مسیحی داشته در آثار خود تلاش شگرفی در تبیین مسئله شر و ارائه راهکارهایی برای توجیه آن داشته است. آنچه از سرگذشت آگوستین استنباط می‌شود این است که از همان اوان نوجوانی ذهن او با چرایی تحقق شرور در عالم درگیر بوده است. آگوستین همواره سعی نموده تا پاسخی راستین و قانع‌کننده به این مسئله بدهد. اینکه ده سال پیرو آیین مانوی بود، مطالعه آثار نوافلاطونیان و حتی گرویدن به مسیحیت، همگی دال بر تلاطم و تشویش خاطر بود که این مسئله در وجود او برپا کرده بود. شاید در طول تاریخ اندیشه هیچ اندیشمندی را نتوان یافت که به اندازه آگوستین دل‌مشغول مسئله شر باشد. این امر سبب شده است که حتی برخی از فیلسوفان نظام فلسفی آگوستین را مبتنی بر مسئله شر بدانند و دیگر موضوعات همانند گناه اولیه، نظریه فیض، اراده آزاد و... را متأثر از اندیشه وی در باره شرور بدانند. آنچه از اندیشه‌های آگوستین و آرای او در باره شرور روشن است، این است که او شرور را به معنای سلبی تلقی می‌کند نه ایجابی و شر را استفاده سوء از امور و اشیائی که ذاتشان نیک و خیر است می‌داند. بررسی و تحلیل تئودیسه آگوستین و تبیین اصولی که وی بر اساس آنها به حل مسئله شرور پرداخته و نهایتاً نقد تئودیسه وی بر اساس مبانی کلام شیعی می‌تواند ما را با این تئودیسه و همچنین چالش‌ها و بن‌بست‌هایی که در اعتقاد به خداباوری می‌آفریند آشنا کند.

اینکه شر امری عدمی است یا وجودی؟ حکمت تحقق شرور چیست؟ چگونه شر در نسل بشر جریان یافت؟ پیوند مسئله شر با مسئله گناه اولیه، هبوط و فیض الهی از منظر آگوستین چگونه است؟ شر امری ارادی است یا غیرارادی؟ تئودیسه آگوستینی بر چه راهکارهایی در حل مسئله شر استوار است؟ و اینکه این تئودیسه بر اساس مبانی کلام شیعه با چه چالش‌ها و بن‌بست‌هایی روبه‌روست؟ همگی سؤالاتی هستند که در این مقاله سعی می‌شود بررسی و پاسخ داده شود.

۱-۱ پیشینه تحقیق

مسئله شر از قدمتی کهن در تاریخ اندیشه برخوردار است و می‌توان آن را همزاد انسان دانست؛ چرا که از بدو پا گذاشتن آدمی به این کره خاکی درد و رنج همراه او بوده و تا زمان مرگ نیز او را دمی آسوده نمی‌گذارد. در واقع آغاز حیات انسان در این عالم با درد و رنج بوده و با درد و رنج نیز خاتمه می‌یابد. همین امر مهم‌ترین عاملی است که سبب شده توجه و افری به این مسئله شود و تمامی انسان‌ها در اندیشه‌گاه خود در پی پاسخگویی به چرایی شرور و حکمت تحقق آنها در این عالم بوده‌اند. آگوستین قدیس در الهیات مسیحی کسی است که توجه عمیقی به مسئله شر داشته و در آثار خود سعی در توجیه و حل آن داشته است.

از تحقیقاتی که سابقاً در باره نقد تئودیه آگوستینی صورت گرفته می‌توان به مقاله بدرخانی (۱۳۹۹) تحت عنوان «قول به ثنویت به عنوان راه‌حل مسأله شر و نقد آن از دیدگاه آگوستین و ملاصدرا» اشاره کرد. در این مقاله راهکار ثنوی‌گرایی شرور که توسط مانویان و زرتشتیان ایراد گشته از منظر دو حکیم متأله مورد نقد واقع شده اما تحلیلی در باره تئودیه آگوستین و نقد آن بیان نشده است. محمدرضایی و روستایی پاتپه (۱۳۹۷) در مقاله «بررسی و نقد شر و رابطه آن با وجود خدا از نگاه جان هیک، آگوستین و تئودیه ایرنائوسی (با تکیه بر کتاب شر و خدای عشق جان هیک)» رابطه انسان با خدا را در سه تئودیه مشهور عالم مسیحیت مورد بررسی و مذاقه قرار داده‌اند و نقدهایی در تبیین این رابطه ذکر کرده‌اند. غالب مباحث آنها معطوف به تئودیه پرورش روح جان هیک است و در باره تئودیه ایرنائوسی و آگوستینی مباحث جامع و دقیقی ارائه نداده‌اند. حسینی شاهرودی و دیگران (۱۳۹۷) در مقاله «رابطه اختیار و شرور اخلاقی از دیدگاه ملاصدرا و آگوستین» به نحو تطبیقی رابطه اختیار با شر اخلاقی را در فلسفه ملاصدرا و تئودیه آگوستینی مورد بررسی قرار داده‌اند اما محور بحث آنها صرفاً در این باره بوده و نقدی در باره تئودیه آگوستینی صورت نگرفته است. حسینی شاهرودی و دارابی (۱۳۹۵) در مقاله «پاسخ‌های فلسفی ملاصدرا و آگوستین به مسئله شر» به بررسی، تطبیق و بیان وجوه اشتراک و افتراق فکری ملاصدرا و آگوستین در حل مسئله شر پرداخته‌اند اما نقد و تبیینی تحلیل‌گرایانه در باره تئودیه آگوستینی ارائه نداده‌اند و صرفاً به نحو تطبیقی به بررسی راهکارهای ملاصدرا و آگوستین در حل مسئله شر پرداخته‌اند. علی‌زمانی و هاشمی

(۱۳۹۴) نیز در مقاله «نظریه آگوستین در باره مسأله شر و نقد آن از منظر ابن سینا» ابتدا به تبیین، تعریف و ذکر اقسام شرور از منظر آگوستین قدیس پرداخته‌اند و سپس بر اساس فلسفه ابن سینا تئودیه آگوستینی را مورد نقد قرار داده‌اند.

چنانچه روشن است تا کنون تحقیقی که به بررسی و نقد تئودیه آگوستینی بر اساس مبانی کلام شیعی پردازد صورت نگرفته و در بین تحقیقات پیشین صرفاً علی‌زمانی و هاشمی (۱۳۹۴) به نقد تئودیه آگوستینی آن هم بر اساس فلسفه ابن سینا پرداخته‌اند و در سایر تحقیقات یا مطالعه تطبیقی صورت گرفته و آرای آگوستین در باره شرور با آرای دیگر اندیشمندان مورد مقایسه واقع شده و یا اگر نقدی هم صورت گرفته باشد معطوف به محور خاصی از مسئله شرور مثل «تبیین رابطه خدا با انسان» یا «تبیین رابطه اختیار با شرور اخلاقی» بوده و تئودیه آگوستینی به نحو کامل و دقیق آن هم بر اساس مبانی کلامی شیعه مورد نقد واقع نشده است. وجه ابتکار این تحقیق در وهله اول بررسی و تبیین جامع اصول تئودیه آگوستینی است که در سایر تحقیقات مغفول واقع شده و چیش خاصی در باره آن صورت نگرفته و سپس در وهله دوم نقد این تئودیه بر اساس کلام شیعی است که تا کنون بدان پرداخته نشده است.

۲. اصول تئودیه آگوستینی

تئودیه آگوستین قدیس در جهت دفاع از اصل وجود خدا و اوصاف مطلق او و همچنین نظام احسن آفرینش در رهاورد مسئله شر است. همچنین برخی از اعتقادات مهم مسیحیت به عنوان اصل و اساس تئودیه آگوستین قدیس مطرح هستند. در این بخش به بررسی، تحلیل و تبیین اصول تئودیه آگوستینی می‌پردازیم.

۲-۱ دفاع از اصل وجود خدا و اوصاف مطلق او

آگوستین قدیس، به عنوان فردی خداپاور، در تئودیه خود بیش از هر چیز سعی نموده است تا از اصل اساسی تمامی ادیان الهی یعنی وجود خدا و اوصاف مطلق او دفاع کند. از منظر او شر به عنوان امری عدمی هرگز نمی‌تواند نافی وجود خدا و اوصاف مطلق او باشد. خدا از منظر آگوستین تنها معنادهنده به زندگی است و جز وجود او، هیچ‌یک از پدیده‌های عالم خلقت، مستقلاً هیچ معنا و مفهومی ندارند. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۳۲) فلسفه

آگوستین مبتنی بر خداشناسی و خودشناسی است: «آنچه می‌خواهم بدانم و بشناسم خدا و روح است. او و خود را می‌خواهم بشناسم.» (آگوستین، ۱۳۹۱: ۸۷؛ یاسپرس، ۱۳۳۳: ۲۳) فلسفه آگوستین روی در خدا دارد اما نه خدای مانوی که در مکان جا دارد و با اهریمن در نبرد است و نه خدای «واحد» در مکتب نوافلاطونی که روحانیتی مافوق روحانیت است بلکه خدای مسیحی که خدای پسر ظهوری از اوست. (Conybeare, 2006: 102)

در تاریخ اندیشه مسیحی آگوستین نخستین کسی است که برابری بین خدای پدر و خدای پسر را مطرح کرد؛ چرا که تا قبل از او خدای پدر را در رتبه‌ای بالاتر از خدای پسر و روح‌القدس می‌دانستند اما آگوستین برای نخستین بار مطرح کرد که خدای پسر در رتبه خدای پدر است و روح‌القدس به تساوی از آن دو صادر شده است: «پدر بزرگ‌تر از پسر نیست و این دو با یکدیگر در یک مرتبه‌اند و روح‌القدس نیز به جهت ایجاد ارتباط مخلوقات با خدا و همچنین ارتباط بین پدر و پسر وجود دارد.» (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۳۴) البته امروزه هر سه خدا هم‌رتبه و با یکدیگر برابر دانسته می‌شوند و نظریه آگوستین در الهیات مسیحی مورد قبول واقع نگشته است. (ناس، ۱۳۹۶: ۱۵۶) آگوستین خدا را حقیقت غایی، ناظم عالم، وجود کامل، علت مخلوقات، منشأ طبیعت و منشأ وجود می‌داند و تمام کمالات محض و مطلق را مختص به او می‌داند که هیچ چیزی جز خیر از او صادر نمی‌شود و هرگز اراده به شر نکرده است. (Kolbet, 2010: 12; Fox, 2015: 132)

از منظر آگوستین هیچ کس را یارای آن نیست که بتواند ذات الهی را بشناسد و آن را درک کند اما از آنجایی که خدا در ما حضور دارد ما می‌توانیم او را شناخته و اوصاف ثبوتی و سلبی او را دریابیم. خدا از منظر آگوستین همان حقیقت سرمدی و تغییرناپذیر است که در عقل ما حاضر است و خداوند برای ما از روحمان باطنی‌تر و ذاتی‌تر است. (آگوستین، ۱۳۹۱: ۲۰۱؛ ژیلسون، ۱۳۸۴: ۱۵۶) از منظر آگوستین خدا هستی نیست‌نما است و در همه جا نهان و در همه جا عیان است و نشاید هیچ خردمندی منکر وجود او شود. خدا اصل تمام خیرات است و همه چیز از او و به سوی او بازمی‌گردد. (Lawless, 1987: 18)

در تئودیه آگوستین قدیس بر عادل مطلق بودن خدا و اینکه هیچ ظلمی از او صادر نمی‌شود و هیچ‌گاه اراده به ظلم نمی‌کند، عالم مطلق بودن او و اینکه همه چیز بر اساس علم و حکمت اوست، قادر مطلق بودن او و اینکه بر همه چیز قدیر است و همه مخلوقات و کائنات مقدر او هستند و نهایتاً خیر محض بودن او و اینکه همواره خیر از او صادر می‌شود و هیچ‌گاه اراده به تجویز شرور نمی‌کند تأکید شده است.

۲-۲ دفاع از نظام احسن آفرینش

آگوستین قدیس معتقد است نظام حاکم بر جهان آفرینش بهترین نظام ممکن و قابل تصویری است که بر آن حاکم است. از منظر او ممکن است امر یا پدیده‌ای در جهان خارج وجود داشته باشد که انسان نتواند با عقل خود آن را تصور نماید، اما امکان ندارد که انسان چیزی را با عقل خود تصور نماید اما در عالم واقع حقیقت نداشته باشد؛ چرا که امکان ندارد انسان در آفرینش عالم چیزی را تصور نماید که در طرح خداوند برای آفرینش عالم وجود نداشته باشد. از این رو این عالم از بهترین طرح و برنامه برخوردار است به گونه‌ای که بهتر از آن نمی‌توان تصور کرد.

از دیدگاه آگوستین زیباترین، باشکوه‌ترین و باارزش‌ترین جهان جهانی است که نمونه‌ای از همه انواع ممکنات، از ضعیف‌ترین تا متعالی‌ترین، از زشت‌ترین تا زیباترین و از ناقص‌ترین تا کامل‌ترین موجود در آن یافت شود. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۹۸) آگوستین معتقد است شرور عالم ناشی از عملکرد ناقص وجود است. در حالی که همه مراتب اولاً و بالذات خیر هستند و عملکرد سوء آنها موجب بروز شرور عالم می‌شود و بدین معنا شری در عالم خارج تحقق ندارد و شر امری عدمی است.

آگوستین قدیس در تئودیه خود سعی نموده است تا به بهترین شکل از احسن بودن نظام آفرینش دفاع کرده و بارها به وجود نظم بدیع و نوین آن اشاره کرده است.

۲-۳ گناه اولیه

آگوستین شر قلیل را که مقدمه نیل به خیر است و همچنین شر اخلاقی را برخاسته از گناه اولیه می‌داند. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۲۲) از منظر آگوستین سرشت و ذات انسانی پاک است اما با گناه اولیه‌ای که آدم مرتکب شد، ذات انسانی فاسد شد و میل به گناه یا به تعبیری شر یافت. (Lawless, 1987: 211) اینکه آگوستین گناه را همان شر می‌داند برآوردی از این تعبیر است. طبق آموزه گناه اولیه در مسیحیت این میل به گناه در نسل بشر جریان یافت و انسان‌ها تنها به وسیله عیسی مسیح می‌توانند نجات یابند. در مسیحیت بر این اصل تأکید می‌شود که گناه آدم گناه اصلی و گناه هر آدمی است و همه انسان‌ها در آن شریک هستند و منشأ آلام و رنج‌های بشری نیز همین گناه اولیه است که انسان سرشت پاک و راستین خود را از دست داد و سرشت وی فاسد گردید.

آگوستین در تئودسیسه خود بر این اصل تأکید می‌کند که انسان‌ها به سبب گناه اولیه از بهشت رانده شدند و به این دنیا تبعید شدند تا درد و رنج کشند اما خداوند، به عنوان پدر بخشاینده و مهربان، به انسان‌ها وعده داد تا آنها را از آلام و رنج‌ها برهاند و آنها را نجات دهد و برای تحقق این وعده عیسی را برای هدایت مردم به زمین فرستاد و در کالبد وی حلول کرد. آگوستین با اتکا بر این اصل تعالیم مسیح را تنها تعالیمی می‌داند که می‌تواند انسان‌ها را از درد و رنج برهاند و به سعادت برساند.

۲-۴ اراده آزاد

آگوستین در کتاب «شهر خدا» بحث‌های مفصلی در باب اراده آورده است و آن را وجه برتری انسان بر حیوان می‌داند. (آگوستین، ۱۳۹۱: ۲۱۹) آگوستین در شهر خدا/ در پی تعریف اراده نبوده اما دو تبیین در باره آن ایراد کرده است:

الف. اراده و خواستن ملازم یکدیگرند به نحوی که اگر شخص چیزی بخواهد، اراده آن از قبل وجود داشته و اگر نخواهد هم بدین معناست که اراده‌ای در جهت آن نداشته است. آگوستین در این مورد می‌گوید: «خواستن چیزی دال بر اراده آن است و اگر چیزی را نخواهیم یعنی اراده‌ای در جهت آن نداریم؛ چرا که عدم خواست ملازمه عدم اراده است.» (همان: ۲۱۷)

ب. اراده همان فرمان «وقوع و بودن» است؛ یعنی آنچه که به وسیله آن فعل از انسان صادر می‌شود. آگوستین در این باره می‌گوید: «این اراده است که فرمان وقوع و تحقق برای فعل خاصی را صادر می‌کند که جز خودش چیز دیگری نیست.» (آگوستین، ۱۳۸۵: ۲۰۲)

از منظر آگوستین قدیس اراده از سنخ نفس است و در تحقق آن هیچ‌گونه اجباری بر نفس برای میل اراده به انجام فعل خاصی وجود ندارد. او در همین راستا گناهی که از آدم و حوا صادر شد را فعل ارادی و مختارانه آنها می‌داند که کاربست سوئی از اراده از سوی آنها بود. (Nash, 1969: 59) آگوستین از سوی دیگر اراده را پذیرش مختارانه می‌داند و بر این باور است که قبول کردن یا میل به انجام فعل امری منفعلانه نیست بلکه توسط اراده خودمان صورت می‌پذیرد. (آگوستین، ۱۳۹۱: ۲۱۸) او اراده را قوه‌ای مختار در نهاد آدمی می‌داند که مقدم بر هرگونه فعل و انفعال و ملازم با خواستن است. آگوستین معتقد است هیچ علتی برای اراده سوء وجود ندارد و بر این باور است که خود اراده منشأ نیک یا سوء

بودن آن است که اگر میل به خیرات کرده باشد علت آن علل فاعلی است و اگر میل به شرور کرده باشد علت آن علل قاصری است.

۲-۵ هبوط

از دیگر اصول تئودیه آگوستینی می‌توان به مسئله هبوط اشاره کرد. این اصل برگرفته از کتاب مقدس است و در اندیشه معتقدان به کتاب مقدس از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. طبق این اصل انسان از جایگاه والا و اولیه‌اش هبوط یافته و جایگاه فعلی او همان جایگاهی نیست که خداوند برایش مشخص کرده بود و آفرینش انسان در مرحله‌ای پایین‌تر از آن مرحله ابتدایی است. (مک‌گراث، ۱۳۸۴: ۶۴) آگوستین معتقد است در داستان نافرمانی آدم و حوا از فرمان الهی هیچ واژه‌ای برای عفو و گذشت وجود ندارد؛ چرا که آدم و حوا همچون قابیل منکر گناهی که مرتکب شده بودند، نشدند اما به دنبال شری که از آنها صادر شده بود حسی توأم با گناه و غرور در آنها شکل گرفت که مانع از پذیرش گناه توسط آنها شد و هر کدام برای توجیه گناهشان دلیلی آوردند. روشن است که آدم و حوا در اینجا آشکارا به سرپیچی از فرمان الهی پرداختند و در اینجا بیشتر مسئله اتهام قابل طرح است تا عذرخواهی شخصی از گناه انجام شده؛ چرا که حوا به اغوای مار به گناه پرداخت و آدم نیز به اغوای حوا گناه کرد اما این امر چیزی از گناه آنها نمی‌کاهد و آنها به جای تسلیم شدن در برابر فرمان الهی دیگری را متهم کردند. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۴۴۶)

آگوستین معتقد است هبوط انسان از بهشت سبب شد تا بسیاری از شرور از وی صادر شوند و چون انسان از خداوند که منشأ خیر است دور شد و از نزد او رانده شد و به این دنیا هبوط یافت، دیگر کمتر قادر به بهره‌مندی از آن منشأ خیرات است و نتیجتاً شرور از وی صادر می‌شوند. از منظر او هبوط اصلی است که دوری انسان را از مبدأ اصلی‌اش معنا داد و او را گرفتار دردها و آلام ساخت.

۲-۶ فیض الهی

آگوستین قدیس به سبب تأکیدی که به فیض الهی داشت و اینکه در آثار خود بحث‌های جامعی در باره آن انجام داده است به «استاد فیض» مشهور است. (مک‌گراث، ۱۳۸۴: ۶۳) از منظر آگوستین انسان دارای سرشتی است که به سبب گناه اولیه میل به گناه و خلق شرور

دارد و تنها فیض الهی است که می‌تواند انسان را از این میل شریر نجات داده و این تمایل به شرور را خشی کند. (آگوستین، ۱۳۹۱: ۱۰۷)

آگوستین خدا را دارای اراده فیاض می‌داند که می‌تواند انسان را از چنگال شرور نجات داده و رهایی بخشد اما خدا نیازی ندارد تا باعث نجات انسان شود و فقط از روی عشق اقدام به فیض می‌کند و خود را در شخص مسیح متجسد می‌کند تا انسان‌ها را از شرور رهایی بخشیده و به خیرات درآورد. از منظر وی عامل اعطای فیض از جانب خداوند شایستگی انسان‌ها نیست بلکه خداوند از روی خیرخواهی و محبتی که به انسان‌ها دارد خواستار آن است تا آنها را از بند گناه برهاند و به وادی طاعت بکشاند.

از منظر آگوستین عامل رسیدن انسان به سعادت نیز فیض الهی است و فیض را هدیه‌ای از جانب خدا می‌داند که هم رهایی‌بخش است و هم شفادهنده و انسان را از شرور رهایی داده و از آلام و رنج‌های متعاقب آن تسلی می‌دهد. او مسیحیت را تنها دینی می‌داند که فیض الهی بر آن می‌بارد و در تمثیلی کلیسا را به بیمارستانی تشبیه کرده که می‌تواند همگان را شفا دهد؛ علی‌الخصوص بیمارانی که فهمیده‌اند بیمار هستند و نیازمند درمان و اینها مسیحیان هستند.

۳. تئودیهسه آگوستینی

آگوستین در تئودیهسه خود معتقد است هر آنچه هست و وجود دارد خیر است و عدم چون بهره‌ای از وجود ندارد شر است. تئودیهسه آگوستین ارتباط خداوند با مخلوقات و کائنات را در قالب روابط غیرشخصی می‌بیند. خیر خدا فراوانی سرشارش در عطای وجود بر یک قلمرو وابسته است. بر این اساس انسان به عنوان بخشی از یک سلسله مراتب از اشکال وجود ایجاد شده است که بدون او ناقص خواهد بود. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۰۳) آگوستین چنین معتقد است که شر به معنای این است که وجودی که می‌توانست درجات بالاتری از کمال را داشته‌باشد، ندارد و وجود او توأم با نقص و فقدان است. آگوستین فقط تحقق شرور اخلاقی را در تئودیهسه خود می‌پذیرد و آن را نیز مرادف با گناه می‌داند و غیر آن شرور را عدمی می‌داند.

تئودیهسه آگوستینی بر اساس آموزه‌ها و اعتقادات مسیحی است و با تکیه بر شش اصلی که ذکر گردید سعی در حل مسئله شر دارد و توجیهاتی در باره آن بیان می‌کند. در ادامه به

تعریف آگوستین از شر و تقسیم‌بندی که در باره آن انجام داده، پرداخته می‌شود و همچنین راهکارها و توجیحات وی در حل مسئله شر ذکر می‌گردد.

۳-۱ تعریف شرور

آگوستین شر را نه جوهری و ذاتی بلکه امری عرضی می‌داند که فاقد ذات و ماده است و به معنای فقدان کمال در شیء است. وی معتقد است وجود حداقلی شرور پذیرفته می‌شود و عدمی بودن آن با توجه به جنبه حداقلی آن بیان می‌گردد. (آگوستین، ۱۳۹۱: ۱۲۰) آگوستین شر را فاقد وجود می‌داند که به همین دلیل شایسته وجود علت نمی‌باشد؛ چرا که شرط نخست و مهم برای وجود یک شیء داشتن علت است. (Brown, 2000: 73) هر شیء یا پدیده‌ای که مراتب کمال را در خود داشته باشد و سودمند باشد همان خیر است و اگر شیء فاقد درجات و مراتب کمال باشد دیگر نمی‌توان آن را خیر نامید بلکه شری است که علت ندارد و چون علت ندارد وجود هم ندارد و در نتیجه امری عدمی است.

آگوستین در تعریف شر چنین می‌گوید: «شر عبارت است از استفاده بد کردن از چیزهای خوب» (آگوستین، ۱۳۸۵: ۷۹) تعبیر آگوستین، در تعریف شر، حول محور اراده آزاد می‌چرخد و مضمون آن رویگردانی از معبود اعلیٰ به سوی موجود سفلی است تا نفس به رضایت برسد چنانچه خودش می‌گوید: «لیک دریافتم که شر امری ذاتی نیست بلکه تباهی اراده‌ای است که از ذات برتر روی برمی‌گرداند. از تو ای خدای من روی برمی‌گرداند تا آنکه خود را به اشیا پست دچار سازد.» (همان: ۱۸۸) در این تعبیر که ایفاگر معنای اخلاقی شر است از الگوی تعریف نخست استفاده شده است؛ زیرا با اینکه شر در اینجا عاملی دارد، یعنی اراده آدمی در بروز آن نقش‌آفرینی می‌کند، اما شر نوعی فقدان یا امری عدمی و بدون ذات تلقی می‌شود. (سفیدخوش و مرادی، ۱۳۹۴: ۷۷)

آگوستین بر این باور است که شر به عنوان امری وجودی و هستی‌شناسانه وجود ندارد اما شر به صورت اخلاقی و در ارتباط با اعمال، رفتار و مسئولیت‌های انسان وجود دارد؛ چرا که چنین شری نه نشأت گرفته از مبدأ هستی و خیر مطلق بلکه پدید آمده از اراده انسان است: «در مسیر جست‌وجوی ماهیت شر دریافتم که شر یک جوهر وجودی نیست بلکه تنها آنگاه تحقق می‌یابد که اراده به انحراف رود و از خدای متعال روی برگرداند.» (آگوستین، ۱۳۸۵: ۲۳۹)

۲-۳ اقسام شرور

آگوستین شر را منحصر در دو قسم اخلاقی و طبیعی می‌داند. شر اخلاقی به شری گفته می‌شود که برآیند فعل مختارانه آدمی است؛ خواه آگاهانه باشد همانند دروغ، تهمت، زنا و یا اینکه ناآگاهانه باشد همانند تصادفی که ناخواسته باعث مرگ فردی می‌شود. شر طبیعی نیز به آن دسته از شروری گفته می‌شود که همواره در طبیعت شاهد آن هستیم و موجب وارد آمدن خسارت به انسان‌ها و حیوانات و حتی خود محیط زیست می‌شود همانند سیل، زلزله، طوفان، آتشفشان و....

آگوستین شر اخلاقی را گناه آدمی و شر طبیعی را کیفر آن می‌داند که آدمی به دلیل انجام دادن شر اخلاقی باید طعم شر طبیعی را بچشد. (De Paulo, 2006: 34) در واقع تمامی شرور به نوعی برآیند و محصول اراده آدمی هستند؛ چرا که از دیدگاه آگوستین اگر شر اخلاقی صورت نگیرد شر طبیعی نیز به وقوع نخواهد پیوست. در واقع از دیدگاه آگوستین اگر اراده آدمی در امور سوء به کار نرود و شر اخلاقی صورت نگیرد در آن صورت شر طبیعی نیز وجود نخواهد داشت. به نوعی می‌توان با توجه به این دیدگاه هر دو قسم شرور را به انسان نسبت داد؛ چرا که شر اخلاقی که آدمی باعث ایجاد آن می‌شود مقدمه ایجاد شرور طبیعی است.

آگوستین معتقد است شرور طبیعی بالذات شر نیستند و نمی‌توان وقایع طبیعی را شر دانست و شر به معنای حقیقی آن‌هنگامی شر است که مخلوق صاحب اراده و اختیار، این دو موهبت را در وجه سوء و نادرست استفاده کند. شر یک مخلوق بر حسب هبوط آن از هدف و غایتش مشخص می‌شود و اینکه از هدف راستین خود منحرف‌گردد و آن هدف همان «بودن با خداست» و جدا شدن از خدا جوهره گناه است. بنابراین فقط دو نوع شر به عنوان جدا شدن انسان از خدا و خیر او وجود دارد: گناه و پیامدهای گناه. (Brown, 2000: 39)

از دیدگاه آگوستین شر فقط به صورت اخلاقی وجود دارد که علت آن نیز گناه می‌باشد. علت شر اخلاقی خالق نیست، اراده مخلوق است و علت چیزهای دیگر خیر الهی است. در حالی که علت شر اراده مخلوقی است که از خیر مطلق و تغییرناپذیر روی برمی‌گرداند: «شر به معنای روی گرداندن اراده مخلوق از خیر تغییرناپذیر و نامتناهی است.» (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۱۲؛ کاپلستون، ۱۳۸۸، ج ۲: ۱۰۷)

به باور آگوستین همین شر اخلاقی سبب ایجاد شرور در عالم شد و آن عدم پیروی از

فرمان الهی و خوردن میوه ممنوعه بود و نقطه آغاز شر اخلاقی را باید این مهم دانست که به توالی آن شرور طبیعی نیز نمایان شدند.

۳-۳ راهکارهای حل مسئله شر

آگوستین قدیس در جهت حل مشکل شرور و نشان دادن سازگاری آن با اوصاف عدل، خیرخواهی و حکمت الهی به بیان راهکارهایی در این باره پرداخت. از دیدگاه آگوستین با وجود این راهکارهاست که می‌توان جنبه زیان‌آور شرور را کنار گذاشت و به سودمندی و نقشی که آنها در تقویت اعتقاد به خداوند دارند پی برد؛ چرا که از دیدگاه آگوستین شرور نه تنها در تضاد با اوصاف الهی نمی‌باشند و با وجود آنها نمی‌توان خداوند را انکار کرد و به الحادگرایی روی آورد بلکه با درک درست آن و کسب بینش و معرفت لازم در این باره می‌توان بهتر به وجود خداوند پی برد و او را باور داشت. آگوستین در جهت حل مشکل شرور این راهکارها را بیان کرده است:

۳-۳-۱ عدمی بودن شر

ریشه ارائه این راهکار برای حل مسئله شرور را باید در رویگردانی آگوستین از مانویت و پذیرش مسیحیت دانست. (Rajabnezhadian and HosseiniEskandian, 2021: 1697) بر پایه باورهای مانوی شاهد حضور خدای خیر و خدای شر هستیم که هر کدام به نوبه خود آفریده‌های نیک و بد را می‌آفرینند و به همین دلیل در جهان آفرینش هم خیر وجود دارد و هم شر و هر کدام خالق خاص خود را دارند. (Zumkeller, 1986: 87) بعدها آگوستین دریافت که خدای مانویت مسئله‌آفرین است؛ چرا که مطلق و نامحدود نیست و بدین جهت شایستگی پرستش را ندارد و از این رو به مسیحیت گروید و نظریه عدمی بودن شرور را بر اساس آموزه‌های مسیحی مطرح کرد. طبق این آموزه‌ها هستی و آفرینش یکسره خیر هستند؛ چرا که خداوند خیر محض است و تمامی آفرینش از این خیریت بهره برده است. از سوی دیگر واقعیت شرور قابل انکار نیست و اگر شرور ایجابی و طبیعی داشته باشند باز هم مخلوق خداوند خواهند بود، اما خدایی که خیر محض است نمی‌تواند خالق شرور باشد؛ در نتیجه شرور را باید از سنخ عدم دانست که بهره‌ای از وجود ندارند. (Lawless, 1987: 19) بنابراین آگوستین معتقد است که تمامی اشیائی که از هستی برخوردار هستند، با توجه به اینکه خالق آنها خیر است، خودشان نیز خیر می‌باشند و شر

صرفاً به فقدانات و نیستی‌ها من باب لفظ تعلق می‌گیرد.

آگوستین بر این باور است که شر امری عدمی است و وجود خارجی ندارد تا برای آن هستی در نظر بگیریم: «هر آنچه هست نیکوست و شر که من درصدد یافتن علتش بودم شأن جوهری ندارد؛ زیرا هر جوهری نیکوست. بنابراین بر من آشکار شد که تمامی آفرینش نیکوست و شر جوهری ندارد تا مخلوق باشد.» (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۰۹)

آگوستین فقدان حالت خیر را در هر امری ملاک شر دانستن آن می‌داند و بر این باور است که در صورتی که نشانه‌های خیر در امری پدیدهای وجود نداشته باشد در آن صورت، آن امر شر است و آن را باید زیان‌آور در سعادت آدمی و آرامش معنوی و جسمی وی دانست.

۳-۲-۳ مشروط بودن کسب خیرات به وجود شرور

آگوستین قدیس شر را وسیله‌ای در جهت نمایاندن یا رسیدن به خیرات می‌داند و بر این باور است که وجود شرور برای پی بردن آدمی به خیرات امری حیاتی است. او همچنین بر این باور است که اموری که ما آنها را شر تلقی می‌کنیم صرفاً به دلیل هبوط آدمی و گناه اولیه‌ای است که از او صادر شد که چنین اموری برای ما به صورت شر جلوه می‌کنند و گرنه اصل هر موجودی وجود است و وجود نیز مساوق با خیر است. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۵۷)

این اعتقاد آگوستین برگرفته از سنت مسیحی است که وی آن را بیان کرده و مبحث شرور را به اعتقادات مسیحی خود پیوند زده است.

آگوستین قدیس وجود شرور را برای رسیدن به خیر غایی ضروری می‌داند و بر این باور است که با وجود شرور است که می‌توان به خیر غایی دست یافت و اگر گناه اولیه‌ای در کار نبود دیگر نجات‌بخشی مسیح معنایی نداشت. (آگوستین، ۱۳۹۱: ۲۰۹)

از سوی دیگر آگوستین با همین راه‌حل درصدد تبیین شرور اخلاقی برآمده و آنها را در جهت رسیدن به خیر اعلی و درک مسیر الهی لازم می‌داند. او بر این باور است که زشتی‌ها به طور فطری درک می‌شوند و هر جا زشتی دیدیم باید مسیر خود را کج کرده و به مسیر صحیح، که همان فیض‌بخشی و نجات‌بخشی از طریق مسیح است، بازگردیم؛ چرا که شرور و خیرات ذاتاً درک می‌شوند و انسان اگر بخواهد، بنا بر فطرت خود، خواهد توانست شرور را کنار نهاده و خیرات را قرین راه خود در مسیر سعادت گرداند.

۳-۳-۳ قلیل بودن شر و کثیر بودن خیر

اندیشمندانی که این پاسخ را به مسئله شر داده‌اند بر این باور هستند که این استدلال در صورتی می‌تواند کامل و قابل قبول باشد که این شروط را داشته باشد:

۱. شروری که اتفاق می‌افتد منطقی‌تر برای برخی از خیرات لازم است.

۲. این خیرها برتر و بزرگ‌تر از آن شرور باشد.

۳. امکان ایجاد خیرهای بدیل دیگری در صورت عدم وقوع شر یا با وقوع شرهای کوچک‌تر وجود نداشته باشد. (Wainwright, 1999: 75)

بسیاری از فیلسوفان و الهی‌دانان معتقدند که شرور عالم با داشتن ویژگی‌های فوق‌تأمین‌کننده مصالح و منافع انسان‌ها خواهند بود. آگوستین نیز معتقد است اگرچه شرور در جهان آفرینش توسط اراده سوء آدمی در حوزه‌های مختلف با برخورد با امور ایجاد می‌شود اما باید توجه داشت که همواره شرور این جهان بسیار کمتر از خیرات آن است و اصلاً قابل مقایسه با خیرات نمی‌باشد. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۱۴)

آگوستین قدیس با اشاره به این راهکار در حل مسئله شر می‌گوید:

در این جهان خیرات جنبه حداکثری و شرور جنبه حداقلی دارند و نباید شر قلیل را بر خیر کثیر ترجیح داد و این از کفر و ناسپاسی آدمیان است که وجود حداکثری خیرات را نمی‌بینند و هنگامی که با سختی و رنجی مواجه می‌شوند آن رنج و سختی را بزرگ جلوه داده و گویی آن که اصلاً خیری وجود ندارد در حالی که نسبت وجود شرور در مقایسه با خیرات بسیار ناچیز و اندک است. (همان: ۲۸۹)

۳-۳-۴ لازمه نظام احسن بودن شرور

آگوستین قدیس جهان آفرینش را نظام احسنی می‌داند که سراسر خیر و نیکی است و آنقدر توسط خداوند از خیر و خوبی انباشته شده که دیگر جایی برای تحقق شرور باقی نمانده است: «برای تو هیچ شری وجود ندارد و حتی در کل عالم مخلوق، از آن حیث که کل است، هیچ شری وجود ندارد.» (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۳) از دیدگاه آگوستین جهانی که دارای موجودات مختار است و شر را نیز داراست بهتر از جهانی است که فاقد شر است و هیچ اختیاری در آن وجود ندارد. پلانینگا در تشریح این دیدگاه آگوستین چنین می‌گوید:

خداوند خیرخواه از روی جود حتی از آفرینش مخلوقاتی که از پیش می‌دانست جز گناه کاری نخواهد کرد، خودداری نورزیده و اختیار ارتکاب گناه را از آنها سلب نکرده است.

یک اسب سرکش بهتر از تخته‌سنگی است که به علت فقدان تحرک و ادراک سرکشی نمی‌کند. بر همین قیاس مخلوقاتی که از روی اختیار مرتکب گناه می‌شوند بسی عالی‌تر از موجوداتی هستند که به علت فقدان آزادی و اختیار از ارتکاب گناه عاجز هستند. (پلاتینگا، ۱۳۷۴: ۱۹۹)

آگوستین معتقد است جهان موجود بهترین حالت ممکن را به خود گرفته و نظامی است که خللی در آن راه ندارد و بهترین حالت و وضعیت را داراست و شرور جزو جدایی‌ناپذیر این جهان هستند که بدون وجود آنها دیگر این جهان نظام احسن نخواهد بود.

۴. نقد تئودیه آگوستینی

در این بخش به بررسی و نقد تئودیه آگوستین قدیس در حل مسئله شر بر اساس مبانی کلام شیعی می‌پردازیم. بر این اساس تئودیه آگوستینی با این چالش‌ها و نقدها روبه‌روست:

۴-۱ عدم تأثیر گناه اولیه در ارتکاب شرور اخلاقی

آگوستین در توجیه شرور اخلاقی معتقد است که نوع بشر در برداشتن گام‌های اولیه در جهت نیل به رستگاری از اراده و اختیار لازم برخوردار نیست و بشر هر چند که صاحب اراده و اختیار است اما در مراحل اولیه جهت نیل به سعادت این گونه نیست؛ چرا که بشر در بند اراده‌ای است که میل به گناه دارد و این همان اراده گناه اولیه است که از سوی آدم و حوا صورت گرفت. چنین اراده‌ای انسان را متمایل به ارتکاب شرور یا به تعبیری گناه اخلاقی می‌کند. مک‌گراث در تبیین این دیدگاه آگوستین می‌گوید:

از منظر آگوستین بشر هیچ تسلطی بر گناهکار بودن خویش ندارد و انسان با سرشتی گناه‌آلود - به عنوان بخشی از ماهیتش - قدم به عرصه هستی می‌نهد و تنها اراده الهی است که می‌تواند این تمایل به گناه را خنثی کرده و از بین ببرد. (مک‌گراث، ۱۳۸۴: ۶۳)

بر اساس چنین بینشی انسان ذاتاً موجودی شریر است که هیچ میلی به خیرات نداشته و ذات او گناه‌آلود است. این دیدگاه آگوستین را که پایه مباحث او در توجیه شرور اخلاقی است را از چند وجه می‌توان مورد نقد قرار داد:

الف. اولاً، هیچ دلیل عقلانی و فلسفی در این باره که انسان ذاتاً میل به گناه دارد و گناه

اولیه‌ای که از سوی آدم و حوا رخ داد به صورت موروثی در نسل بشر جریان یافته وجود ندارد. خود مسیحیان چنین مسئله‌ای را تعبدی محض می‌دانند و همانند تثلیث به رازآلودگی آن اعتراف می‌کنند. (جوادی آملی، ۱۳۷۵: ۹۰) چگونه ممکن است که گناه یک فرد به صورت موروثی به نسل‌های بعدی انتقال یابد؟ نحوه این انتقال چگونه است؟ آیا عقلانی و عادلانه است که نسل‌های بعدی به خاطر گناه اجدادشان ذاتی شریر داشته باشند و گناهکار قلمداد شوند؟ همه این سؤالات پوچی چنین دیدگاهی را اثبات می‌کنند.

ب. ثانیاً، اعتقاد به موروثی بودن گناه اولیه در نسل بشر در تضاد با اوصاف خیریت و عدالت مطلق الهی است که خود آگوستین به وجود چنین اوصافی برای خداوند معترف است. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۸۷) اگر خداوند خیر مطلق است چگونه تجویز کرده تا ذات بشر شریر باشد؟ مگر وجود ملازم با خیریت نیست؟ اگر اینگونه است پس چگونه خدایی که خیر محض است اجازه داده تا انسان دارای ذاتی شریر باشد؟ در باب عدالت الهی هم این سؤال پیش می‌آید که چگونه ممکن است خدایی که عادل مطلق است اجازه دهد تا شخصی به خاطر گناه شخصی دیگر ذاتی گناه‌آلود داشته باشد؟ (آگوستین، ۱۳۹۱: ۱۸۷) چرا نسل بشر باید به خاطر گناه اجدادشان که هیچ نقشی در ارتکاب آن گناه ندارند مجازات شوند و از وجود ذاتی خیر محروم شوند؟ روشن است که چنین دیدگاهی عدل تکوینی و جزایی الهی را زیر سؤال می‌برد.

ج. ثالثاً، اعتقاد به گناه‌آلودگی ذات انسان در تضاد با گزاره‌های قرآنی است که انسان را به عنوان اشرف مخلوقات معرفی می‌کند و او را گل سرسبد آفرینش می‌داند: «فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» (مؤمنون: ۱۴) و از سوی دیگر او را دارای سرشتی نیک می‌داند که خداوند از روح خود در او دمیده است: «فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (ص: ۷۲) تصویر قرآنی از انسان تصویری مملو از جمال و جلال است و انسان را به عنوان موجودی خیر که از ذاتی خیر و از سوی موجودی خیر خلق شده توصیف می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۸۷: ۵۶؛ فخررازی، ۱۴۰۳ق، ج ۲: ۸۰؛ قوشچی، بی‌تا، ۱۵) حال آنکه طبق تصویر آگوستینی، که تصویر دین مسیحیت از انسان است، انسان موجودی شریر است که ذاتاً میل به شر و گناه دارد. نفس و عقل سلیم انسانی را اینجا داور و ملاک قرار می‌دهیم که به اندرون خود بنگرد و دریابد که کدام یک با فطرت و سرشت او سازگار است و اینکه کدام یک پرده از حقیقت وجودی وی برمی‌دارد.

۲-۴ رابطه شر با عالم ماده

آگوستین معتقد است شری در عالم ماده وجود ندارد مگر شر اخلاقی انسان که فاعل آن خود اوست. (آگوستین، ۱۳۹۱: ۱۸۸) از منظر آگوستین ماده هرچه باشد شر نیست و باید آن را خیر دانست اما طبق مبانی کلام شیعی عالم ماده عالم حرکت، تضاد، تزاخم، تضاد، تغییر و دگرگونی است و از صورتی به صورت دیگر و از حالتی به حالتی دیگر تغییر شکل می‌دهد؛ از این رو عالم ماده منفک از شر نخواهد بود و نمی‌توان تحقق شرور را در آن نادیده گرفت. (سبحانی، ۱۳۸۹: ۳۶)

عالمی که خداوند با قدرت و حکمت مطلق خود آفریده و دربردارنده هیچ شری نیست چگونه است که اکنون به انحراف گراییده و حاوی مقادیر زیادی درد و رنج است؟ روشن است که این دیدگاه با خود مبانی آگوستین در باره اعتقاد به وجود خدا و اوصاف مطلق او هم ناسازگار است.

باید اذعان نمود که این دیدگاه صحیح است که برخی از شرور عالم ماده لازمه نیل به کثیری از خیرات هستند و در پرتو برخی شرور می‌توان به خیرات بسیاری دست یافت اما اینکه شرور عالم ماده به طور کلی انکار شود و خیر تلقی شود امری است که نه با حقیقت و نه با مبانی کلامی شیعه سازگار است.

۳-۴ تبیین ناصحیح از عامل تحقق شرور طبیعی

آگوستین قدیس معتقد است که تمامی شرور طبیعی که بر انسان وارد می‌شود نتیجه و معلول گناهان اوست (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۹۹) یعنی انواع بیماری‌ها و بلاهای طبیعی همچون سیل و زلزله و انواع آلام جسمی و روحی برآورد گناهان و افعال سوء انسان است. (De Paulo, 2006: 34; BeDuhn, 2010: 65) جان هیک در تبیین این دیدگاه آگوستین می‌گوید:

از منظر آگوستین شر طبیعی نتیجه گناهان آدمی است؛ چرا که نوع بشر باید خلیفه خداوند بر روی زمین می‌بود و این نقص بشری تمامی عالم طبیعت را به انحراف کشانیده است و انسان به خاطر این تخلف و گناه دچار شرور عالم طبیعت می‌شود. (هیک، ۱۳۷۶: ۹۴)

سؤال و نقدی که در باره این دیدگاه می‌توان مطرح کرد این است: «چرا انسان‌های معصوم و پاکی همچون پیامبران و اولیای الهی و یا کودکان معصومی که هیچ گناهی نکرده‌اند دچار انواع بلاهای طبیعی می‌شوند؟» نمی‌توان این تلقی آگوستین را پذیرفت که

شرور طبیعی معلول گناهان و افعال قبیح انسان است و روشن است که بسیاری از این شرور طبیعی همچون سیل و زلزله مدت‌ها قبل از ورود انسان به این سیاره در آن وجود داشته است. (محمدرضایی و روستایی پاتپه، ۱۳۹۷: ۱۸۹) همچنین برخی از بلاها و شرور طبیعی که انسان بدانها دچار می‌شود حکمت دیگری دارند و می‌توانند عاملی برای آزمایش و ابتلای انسان، پرورش روح او، بالا رفتن ایمان و... باشند.

۴-۴ عدمی دانستن شرور

آگوستین قدیس معتقد است که شر امری عدمی است و منظور او تمامی اقسام شرور به جز شر اخلاقی است که تحقق آن را می‌پذیرد و آن را استفاده سوء آدمی از اراده خود می‌داند. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۹۱) از منظر آگوستین شر از سنخ عدم است و نیازی به جاعل و خالق ندارد تا بتواند در تضاد با وجود خداوند و اوصاف مطلق او قرار بگیرد. از منظر آگوستین شر امری ایجابی نیست بلکه امری سلبی است.

در نقد این دیدگاه آگوستین باید گفت که تمامی شرور بر اساس آرای الهی‌دانان و متکلمان شیعی از سنخ عدم نیستند و نمی‌توان تمامی شرور را عدمی دانست و شر ادراکی نمونه‌ای از این امر است که باید آن را وجودی دانست. ما انسان‌ها با تمام وجود خود درد و رنج ناشی از بیماری، حوادث غمبار و از دست دادن عزیزان خود را درمی‌یابیم و شر در اینجا امری وجودی است و نمی‌توان منکر وجود آن شد. (ملاصدرا، ۱۹۸۱، ج ۷: ۶۲؛ فرامز قراملکی، ۱۳۸۸: ۲۳۷)

باید اذعان داشت که انگیزه آگوستین از عدمی دانستن شرور رفع ثنویتی بود که در مانویت مطرح بود و آگوستین برای رفع این عقیده مانوی عدمی دانستن شرور را مطرح ساخت. اما به تعبیر شهید مطهری عدمی دانستن شرور به تنهایی برای حل مشکل عدل الهی کافی نیست بلکه قدم اول و مرحله اول است. (مطهری، ۱۳۶۲: ۱۳۴)

۴-۵ چالش اراده آزاد در اکتساب خیر و شر

از منظر آگوستین گناه و افعال قبیح نتیجه استفاده سوء انسان از اراده است و اگر شر و خطایی در کردار انسان وجود داشته باشد عامل آن کاربست سوء از اراده است؛ یعنی انسان اراده خویش را در جای نامناسب و ناصواب به کار برده و باعث ایجاد شر شده است.

(آگوستین، ۱۳۹۱: ۲۱۸) از سوی دیگر آگوستین به تأثیر گناه اولیه اشاره می‌کند و گناه اولیه را عامل انحراف اراده انسان می‌داند که باعث می‌شود تا انسان به سوی شر و گناه تمایل پیدا کند و از خدا دور شود. (Lawless, 1987: 54) آگوستین انسان را در انجام افعال قبیح مختار و صاحب‌اراده می‌داند که اراده خویش را در جای نامناسب به کار می‌بندد و باعث ایجاد شرور می‌شود. این در حالی است که آگوستین انسان را در انجام افعال نیک مختار نمی‌داند و معتقد است که اگر فیض الهی نباشد انسان نمی‌تواند فعل نیک انجام دهد. (آگوستین، ۱۳۸۵: ۱۰۳) در نقد این دیدگاه آگوستین باید گفت که مکانیسم اراده انسان چگونه است که در جایی که مکتسب شر و گناه است اختیار تام دارد و در جایی که مکتسب خیرات است اختیار تام ندارد و نیازمند فیض الهی می‌باشد؟

از منظر آگوستین در اکتساب خیرات همانقدر که اراده مهم است، فیض الهی نیز مهم است و تا فیض الهی نباشد انسان نمی‌تواند خیری کسب کند. آگوستین معتقد است اگر فیض الهی نباشد انسان نمی‌تواند فعل خیری انجام دهد، در حالی که برای فعل شر هیچ شرطی بیان نکرده و انسان را دارای اختیار تام در انجام فعل قبیح و شریر می‌داند. این تناقض و جایی انسان را بهره‌مند از اختیار تام توصیف کردن و در جایی دیگر اختیار او را مشروط به فیض الهی دانستن از بن‌بست‌ها و تناقضات تئودیه آگوستینی است.

۵. نتیجه‌گیری

۱. آگوستین قدیس از جمله نخستین کسانی است که بر اساس مبانی مسیحیت و در چارچوب الهیات مسیحی به حل مسئله شر پرداخته است. مسئله شر، مسئله‌ای تأثیرگذار و مهم در حیات آگوستین بوده و عامل اصلی برخی از تحولاتی بوده که در حیات وی رخ داده است. از این رو وی در آثار خود بحث‌های عمده و جامعی در باره مسئله شر صورت داده است.

۲. تئودیه آگوستینی متأثر از اصولی است که آگوستین بدانها معتقد بوده و بر اساس آنها به حل مسئله شر پرداخته است. این اصول متأثر از اندیشه‌ها و عقاید مسیحی است و آگوستین بر اساس آنها به تبیین و حل مسئله شر پرداخته است.

۳. تئودیه آگوستین قدیس ارتباط خداوند با مخلوقات و کائنات را در قالب روابط غیرشخصی می‌بیند. خیر خدا فراوانی سرشارش در عطای وجود بر یک قلمرو وابسته

است. بر این اساس انسان به عنوان بخشی از یک سلسله مراتب از اشکال وجود ایجاد شده است که بدون او ناقص خواهد بود و انسان اتکای مطلق بر خیریت مطلق خداوند و فیض او دارد.

۴. طبق تئودیه آگوستینی اساساً رهایی از شرور و کسب خیرات بدون مساعدت اراده الهی و اعطای فیض از جانب او ممکن نیست. آگوستین اساساً شرور را عدمی می‌داند و شرور اخلاقی را نیز صادر از اراده و فعل انسانی می‌داند که در کار بست سوء به کار می‌رود. ۵. از منظر آگوستین خداوند هیچ شری خلق نکرده و نمی‌کند و این انسان است که با استفاده نادرست و سوء از اراده خود باعث ایجاد شرور می‌شود و راهکارهایی همچون «نیل به خیرات به وسیله شرور»، «قلیل بودن شرور و کثرت خیرات»، «لازمه نظام احسن بودن» و «نسبی دانستن شرور» را برای توجیه این قسم از شرور و همچنین شرور قلیل تحقیق یافته در عالم بیان کرده است.

۶. آگوستین در تئودیه خود با وجود هم بسیاری که در حل مشکل شرور داشته اما بر اساس رویکرد کلامی شیعی با نقدهایی همچون «عدم تأثیر گناه اولیه در ارتکاب شرور اخلاقی»، «تبیین ناصحیح از رابطه شرور با عالم ماده»، «تبیین ناصحیح از عامل تحقق شرور طبیعی» و... روبه‌روست که پذیرش و مقبولیت تئودیه او را با مشکل دچار می‌سازد.

منابع

قرآن کریم

- آگوستین، آئوریوس (۱۳۸۵). *اعترافات*، ترجمه: افسانه نجاتی، ج ۲، تهران: پیام نور.
- آگوستین، آئوریوس (۱۳۹۱). *شهر خدا*، ترجمه: حسین توفیقی، ج ۱، قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب.
- پترسون، مایکل (۱۳۷۹). *عقل و اعتقاد دینی*، ترجمه: احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، تهران: انتشارات طرح نو.
- پلاتینگا، الوین (۱۳۷۴). *کلام فلسفی (مجموعه مقالات)*، ترجمه: ابراهیم سلطانی و احمد نراقی، تهران: مؤسسه فرهنگی صراط.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۵). *سلسله بحث‌های فلسفه دین*، قم: مزکر نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۷). *دین‌شناسی*، ج ۵، قم: مرکز نشر اسراء.
- ژیلسون، اتین (۱۳۸۴). *روح فلسفه در قرون وسطی*، ترجمه: علی‌مراد داوودی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- سبحانی، جعفر (۱۳۸۹). *محاضرات فی الالهیات*، ترجمه: عبدالرحیم سلیمانی بهبهانی، قم: انتشارات مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه.

سفیدخوش، میثم؛ مرادی، علی (۱۳۹۴). «جایگاه مسئله‌ساز اراده آزاد و فیض الهی در تقریر آگوستین از مسئله شر»، *آینه معرفت*، دوره پانزدهم، شماره چهارم، صص ۷۳-۹۰.

فخررازی، محمد بن عمر (۱۴۰۳ق). *شرح الاشارات*، ج ۲، قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی.

فرامز قوام‌ملکی، احد (۱۳۸۸). *روش‌شناسی فلسفه ملاصدرا*، تهران: بنیاد حکمت صدرا.

قوشچی، علاء‌الدین (بی‌تا). *شرح تجرید الاعتقاد*، با حواشی محقق دوانی، بی‌جا.

کاپلستون، فردریک (۱۳۸۸). *تاریخ فلسفه یونان و روم*، ترجمه: سید جلال‌الدین مجتبی، ج ۲، چ ۶، تهران: علمی و فرهنگی.

محمدرضایی، محمد؛ روستایی پاتیه، لیلا (۱۳۹۷). «بررسی و نقد شر و رابطه آن با وجود خدا از نگاه جان هیک، آگوستین و تنودیسه ایرنائوسی (با تکیه بر کتاب شر و خدای عشق جان هیک)»، *قبسات*، دوره بیست و سوم، شماره هشتاد و هشتم، صص ۱۷۴-۱۹۸.

مطهری، مرتضی (۱۳۶۲). *عادل الهی*، تهران: صدرا.

مک‌گراث، آلیستر (۱۳۸۴). *الهیات مسیحی*، ترجمه: بهروز حدادی، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.

ملاصدرا، محمد بن ابراهیم (۱۹۸۱م). *الحکمة المتعالیة فی الأسفار العقلیة الأریة*، شرح علامه طباطبایی، ج ۷، بیروت: دار إحياء التراث العربی.

ناس، جان‌بایر (۱۳۹۶). *تاریخ جامع ادیان*، ترجمه: علی اصغر حکمت، چ ۲۳، تهران: علمی و فرهنگی.

هیک، جان (۱۳۷۶). *فلسفه دین*، ترجمه: بهرام راد، تهران: انتشارات الهدی.

یاسپرس، کارل (۱۳۶۳). *آگوستین*، ترجمه: محمدحسن لطفی، تهران: خوارزمی.

- BeDuhn, Jason (2010). *Conversion and Apostasy*, Fourth Edition, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Brown, Peter (2000). *Augustine of Hippo: A Biography*, Second Edition, Berkeley: University of California Press.
- Conybeare, Catherine (2006). *The Irrational Augustine*, Second Edition, Oxford: Oxford University Press.
- De Paulo, Craig (2006). *The Influence of Augustine on Heidegger: The Emergence of an Augustinian Phenomenology*, New York: Edwin Mellen Press.
- Fox, Robin Lane (2015). *Augustine: Conversions to Confessions*, New York: Basic Books.
- Kolbet, Paul (2010). *Augustine and the Cure of Souls: Revising a Classical Ideal*, Third Edition, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Lawless, George (1987). *Augustine of Hippo and His Monastic Rule*, Oxford: Clarendon Press.
- Nash, Ronald (1969). *The Light of the Mind: St Augustine's Theory of Knowledge*, Lexington: University Press of Kentucky.
- Plumer, Eric Antone (2003). *Augustine's Commentary on Galatians*, Second Edition, Oxford: Oxford University Press.

- Rajabnezhadian, Masoumeh, & HosseiniEskandian, Abdullah, (2021). "A Comparative Approach to Solving the Problem of Evil Realized in the Universe by Emphasizing the Thoughts of Ibn Sina and Augustine", *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, Vol. 12, No. 14, pp. 1693-1704.
- Wainwright, William (1999). *Philosophy of Religion*, Second Edition, Belmont C.A: Wadsworth Publishing Company.
- Zumkeller, Adolar (1986). *Augustine's Ideal of the Religious Life*, New York: Fordham University Press.

[In Persian]

The Holy Quran

- Augustine, Aurelius (2006). *Confessions*, trans by Afsaneh Nejati, Second Edition, Tehran: Payam-e Nour Publication.
- Augustine, Aurelius (2012). *The City of God*, trans by Hossein Tofighi, Qom: University of Religions and Sects Publications.
- Copleston, Frederick (2009). *History of Greek and Roman Philosophy*, trans by Seyyed Jalaluddin Mojtavavi, Vol.2, Sixth Edition, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Fakhr Razi, Mohammad ibn Umar (1982). *Sharh al-Isharāt*, Qom: The Library of Ayatullah Mar'ashi Najafi.
- Faramarz Gharamaleki, Ahad (2009). *Methodology of Mulla Sadra's Philosophy*, Tehran: Hikma Sadra Publications.
- Gilson, Etienne (2004). *The Spirit of Medieval Philosophy*, trans by Ali-Morad Davoudi, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Hick, John (1997). *Philosophy of Religion*, trans by Bahram Rad, Tehran: Al-Hūdi Publications.
- Jaspers, Karl (1984). *Augustine*, trans by Mohammad-Hasan Lotfi, Tehran: Khwarazmi.
- Javadi Amoli, Abdullah (1995). *The Series of Discussions on the Philosophy of Religion*, Qom: Isrā Publications.
- Javadi Amoli, Abdullah (2008). *Theology*, Qom: Isrā Publications.
- McGrath, Alister (2005). *Christian Theology*, trans by Behrouz Haddadi, Qom: Center for Studies and Research of Religions and Schools.
- Mohammad Rezaei, Mohammad; & Patāpeh, Leila (2018). "An Investigation and Criticism of [the Matter of] Evil and its Relation with God's Existence from the Perspective of John Hick, Augustine and Theodicy of Irenaeus with an Emphasis on John Hick's Book Evil and the God of Love", *Qābāsāt*, Vol. 23, No. 88, pp. 174-198.
- Motahhari, Morteza (1983). *Divine Justice*, Tehran: Sadra.
- Mulla Sadra, Mohammad ibn Ibrahim (1989). *al-Hikmah al-Muttaaliyyāh*, Interpreted by Allameh Tabatabai, Beirut: Dar al-Ahyā.
- Noss, John Boyer (2017). *Man's Religions*, trans by Ali Asghar Hekmat, Tehran: Scientific and Cultural Publications.

Peterson, Michael (2000). *Reason & Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion*, trans by Ahmad Naraqi and Ibrahim Sultani, Tehran: Tārḥ-e Nū.

Plantinga, Alvin (1995). *Philosophical Theology* (Collection of Articles), trans by Ibrahim Sultani and Ahmad Naraqi, Tehran: Sêrat Publications.

Qushji, Ali (N.D). *Sharḥ Tajrid al-Itiqād*, Researched by Mohaghegh Dawani, Tehran: Old Edition.

Sefidkosh, Meysam, & Moradi, Ali (2015). "The Problematic Position of Free Will in Augustin Thought", *The Mirror of Knowledge*, Vol. 15, No. 4, pp. 73-90.

Subḥānī, Ja`far (2010). *al-Mūhazirāt fi Ilahīyyāt*, trans by Abdur Rahim Soleimani Behbahani, Qom: Publications of the Management Center of Seminaries.